

SCHULTHEISZ EMIL: HÍRES KÖNYVEK

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Számos tudomány története jól nyomon követhető a legjelentősebb szakkönyvek regisztrálása révén. Vonatkozik ez az orvostudományra is. A medicina fejlődését lényegbevágóan befolyásoló könyvek száma azonban igen nagy. Már az ókori kultúrák sok orvosa írásba foglalta diagnosztikus és terápiás tapasztalatait, s rögzítette az újabb ismereteket, nem egyszer vaskos írott kötetekben, melyek évezredek múltán nyomtatásban éledtek újjá. A hellén kultúra különösen kedvezett a szakirodalomnak, s az orvosi könyvek száma az antik görög államokban légió. Nyilván erre célzott Szókratész is Euthüdimoszhoz idézett szavaival: „Minek e sok könyv? Csak nem orvos akarsz lenni?... annyi könyvet írtak már össze az orvosok ...”.¹

Az újabb s még inkább a legújabb korban nem egy jelentős orvosi felfedezés nem önálló monográfiában, hanem egy-egy folyóirat néhány lapján kapott publicitást. Nehéz tehát kiragadni azokat a műveket, melyek a medicina fejlődésében döntő fontosságúak. Annál is inkább nehéz, mert minden ilyen disztinkció szükségképpen önkényes. Mégis felsorolhatunk több olyan munkát, melyeknek fontosságát az orvostörténeti irodalom egyértelműen ítéli meg. Ha Periklész korában sok orvosi könyv volt Görögországban, még többet találunk a császári Rómában. Szellemes öngúnnal jegyzi meg Galénosz: „Igazad van jó Bassiusom, mikor azt mondod, hogy írjak egy kis könyvet saját könyveimről...”.²

A könyvek özönéből nézzünk meg néhányat, melyek tényleg halhatatlanná váltak, s a medicina haladásának jellemzői.

Ha nem is a legrégebb, a régiek között egyik legbecsesebb emlék az Ebers professzor által 1873-ban lefordított egyiptomi papirusz. Keletkezése a Kr. e. 1500-as évekre tehető, mintegy negyvenféle kórképet ír le, ismertetve a terápia különböző módjait. A Breasted által 1930-ban lefordított Edwin Smith-papírusszal együtt (nem is szólva itt a többi papíruszról) mély betekintést enged a fáraók korának medicinájába.³ Kérdés, hogy az Ebers-papírusznak volt e befolyása az akkori s a későbbi egyiptomi medicinára. Az erre vonatkozó adatok hiányosak.

A Hippokratészi Gyűjtemény

Nem kétséges azonban a hippokratészi könyvek óriási hatása. A 'Corpus Hippocraticum' több mint egy évezreden át volt az orvosi tanulmányok vezérfonala, s nem tekinthette magát tanult orvosnak az, aki nem ismerte azok tartalmát. A középkor művelt orvosai pedig valamelyik hippokratészi könyvhöz írt kommentárjukban csillogtatták meg elméleti ismereteiket. A mű autenticitását illetően nem sokkal Hippokratész halála után megindult a vita, s napjainkig tartott. Voltak, akik egyszerű vándorsebésznek tartották Hippokratészt, aki nem lehetett szerzője ilyen átfogó tudásról tanúskodó munkáknak, míg mások mitikusnak vélték alakját. Elfogadhatjuk azonban a kortárs Platón tanúságát Hippokratész orvosi személyének hitelességét illetően. Arisztotelész véleménye pedig végleg meg kell győzzön arról, hogy Hippokratész nem egyszerű vándorsebész, de valóban tekintélyes orvos volt, ha a neki tulajdonított – s végeredményben az ő szellemét sugárzó – műveket nem is mind maga írta. Legvalószínűbb W. H. S. Jones véleménye (1923 és 1931 között megjelent négykötetes Hippokratész-fordításának előszavában), mely szerint a Corpus Hippocraticum tulajdonképpen a kósi orvosi iskola könyvtára, szerzői a nagy görög orvos és tanítványai. Végleges formáját a Corpus a Kr. e. III. században Alexandriában nyerte. Hippokratész rendkívüli tekintélye magyarázza, hogy valamennyi könyvet az ő neve alatt foglaltak össze. Nyomtatásban az első görög kiadás 1526-ban Velencében jelent meg Aldus gondos kiadásában. Számos görög nyelvű kiadását igen sok latin és már 1555-ben francia nyelvű fordítás követte.

Mindmáig a legteljesebb a tízkötetes Littré-féle kiadás (első kötete 1839-ben, az utolsó 1861-ben hagyta el a nyomdát). Emile Littré orvosi diplomájának megszerzése után klasszika-filológiai tanulmányokat folytatott. Az orvosi tudásnak és nyelvészeti felkészültségnek ez a ritka találkozása hozta létre a Corpus Hippocraticum száz év után is ragyogónak bizonyult, ma is standardként használt kiadását.

Mítosz és szépszis között alakult a hippokratészi medicina. Mítosz övezte Hippokratész személyét. Szépszis fogadta az Apollónra esküt tevő, a vallás tartalmától mégis elfordult görög orvost, hogy azután tanítása évszázadokig csaknem egyeduralkodóvá váljék az orvosi irodalomban.

Mégis a tudomány- és kultúrtörténet írásaiban ma sem ritkán találkozunk azzal a képpel, amely az antik orvoslást, következésképpen a középkort is úgy állítja szembe az újkor orvostudományával, hogy kizárólagosan az utóbbi hozta azt a természettudományos szemléletet, amely a modern medicina fejlődésének alapja. Valójában nem az újkor orvosai és teoretikusai, még csak nem is a felvilágosodás filozófusai képviselik először a teurgikus-mágikus gondolkodás alól felszabadult racionális, a tudományt megalapozó gondolkodást, hanem Hippokratész iskolája.

Ki volt hát Hippokratész? Mi a hippokratészi tan lényege? Mit tartalmaznak a hippokratészi írások? Milyen ethoszt hordoz mindmáig a hippokratészi medicina? Úgy vélem, e kérdésekre

adott rövid válaszok arra is magyarázatot adnak, miért üdvözlendő a Corpus Hippocraticum, a Hippokratészi Gyűjtemény néhány, különösen jelentős könyvének magyar nyelvű kiadása.

„Hippokratészből nem tudunk mást, csak azt, hogy élt.” – írta több mint fél évszázaddal ezelőtt Sigerist. Ma talán egy kicsit többet merünk írni életéről, igyekezve szétválasztani a személyéhez fűződő legendát és a több-kevesebb valószínűséggel igazolható ismereteket.

Kr. e. 479-ben született Kósz szigetén, ahol tanulmányait is kezdte, majd Athénben folytatta. Itt együtt volt minden nagy, szép és nemes, amit a görög kultúra produkált. Periklész kora volt, a polgári jólét és a művészi alkotások ideje, a filozófusok: Szókratész, Platon, a költők: Euripidész, Szophoklész, Arisztophanész, a szobrászok: Pheidiasz, Polükleitosz, a történetíró Thuküdidész korszaka.

Ebben a környezetben élt és tanult az a kétségtelenül történeti személyiség, akinek neve már nem sokkal halála után egy típust jelentett, az elméletben jártas és az orvosi gyakorlatban tapasztalt, mindig a beteg érdekeit elsősorban szem előtt tartó szakember típusát: az orvost. A Hippokratész név epitheton ornans-szá vált, így kapta pl. Sydenham az „angol Hippokratész” díszítőjelzőt. Nemcsak eszményítették, műveit tanították is.

A XIII. század közepén II. Frigyes császár a megújított salernói orvosiskolának – amely magának a 'Civitas Hippocratica' megtisztelő címet adta – tanulmányi rendet írván elő (1240), Hippokratész és Galénosz valódi írásainak előadásáról és magyarázatáról is rendelkezik. Az orvosi fakultások az egész középkor folyamán többé-kevésbé tartották magukat ehhez. Hippokratész még a XVII. században sem veszített aktualitásából. Ismeretes pl. a lipcsei orvosi kar leckerendje. Itt főkéllégiumként a harmadik tanulmányi évben szerepeltek Hippokratész aforizmái a Galénosz-féle kommentárokkal, míg melléktárgyként a 'Prognosztikon'-t adták elő. Ugyancsak a Prognosztikon alapján tartott előadást Birkmann professzor a würzburgi egyetemen 1604-ben.

Életújáról a források hallgatnak, csak közvetett utalásokra hagyatkozhatunk. Többet és főleg biztosat tudunk tanítványairól, akik közé tartozott két fia: Thesszalosz és Drakón, valamint veje, Polübiosz. Nem kétséges, hogy Athénben Prótagorász halála, tehát Kr. e. 411 előtt a legnagyobb orvosi tekintély volt, 390-ben pedig már művészetének közismert képviselője, az elméleti és gyakorló orvosok példaképe.

A legrégebbi irodalmi utalás Hippokratész személyére Platónnál található, különösen a 'Timaios' tanúskodik arról, hogy Platon több hippokratészi írást is ismert, és a hippokratészi medicina elméletében jártas volt. Hírneve Európa-, majd világszerte elterjedt. Jelentőségét kortársai is felismerték. Platon, mint az orvoslás művészt, Hippokratészt Pheidiaszhoz és Polükleitoszhoz hasonlítja, Arisztotelész mint a „nagy” Hippokratészt említi.

A görög filozófusok meg akarták ismerni a természetet. Ehhez hozzátartozott az emberi természet megismerésére való törekvésük is. Jól ismert filozófusokról – Alkmaion, Empedoklész,

Démokritosz – tudjuk, hogy nemcsak az egészséges ember természetével foglalkoztak, hanem a betegségek természetére is kíváncsiak lévén, jelentős orvosi tudásra tettek szert. Erre maga Platón is példa.

A természetfilozófusok a kozmoszt mint egységes anyagi egészet fogták fel, és eredetét az őszanyagban keresték. Empedoklész (Kr. u. V. század) úgy vélte: a tűz, víz, levegő és föld az a négy alapanyag, melyből minden létező származik. Ezek változása a működés maga. Az orvostanra átvéve ezt az elméletet, a kozmoszt az emberi szervezet, a négy elemet a testnedvek: vér, nyák, sárga és fekete epe váltják fel mint a testet felépítő elemek, amelyeknek primer kvalitásai: a meleg, hideg, száraz és nedves mint jelenség és mint funkció. Ez a nedvtan lehetőséget adott az orvosoknak, hogy Alkmaión erre vonatkozó feltételezésére alapozva a nedvek egyensúlyának tulajdonítsák a test egészséges állapotát, következésképpen egyik vagy másik testnedv túlsúlyát, csökkenését vagy hiányát tegyék felelőssé a megbetegedésért.

Nem a látszólag szimpla, kísérletezéssel nem bizonyított, furcsán hangzó nedvtan részletei itt a fontosak, hanem az a máig érvényes gondolat, amely ezen keresztül az egyensúlyt, a testi-lelki harmóniát kereste az egészség, a betegség meghatározásánál, a megelőzés és gyógyítás gyakorlatában. A hippokratészi orvos minden betegséget természetes jelenséggént magyarázott, amely a szervezet külső és belső, vagy csak külső és csak belső egyensúlyának felbomlása révén keletkezik. A betegség természeti jelenség, törvényszerű lefolyással, ilyen módon megérthető, felfogható, megmagyarázható, prognosztizálható. Ez a hippokratészi medicina lényege. Merész, világi, tudományos szemlélet, máig érvényes. Itt jelenik meg a ráció a tudományos gondolkodásban a maga teljességében. A betegség isteni eredetét elvetették. A legpregnansabban ezt 'A szent betegségről', az epilepsziáról szóló írás szerzőjének egyetlen mondata fejezi ki: „A szentnek nevezett betegséggel a következő módon áll a dolog. Nekem semmivel sem látszik istenibbnek a többinél és szentebbnek sem, hanem megvan a maga természete és az oka ...”.

A hippokratészi korszak képviselői, orvosok és filozófusok, nevesek és névtelenek teszik fel azokat a csaknem egyértelműen fogalmazott kérdéseket az anyag természetére és a természeti jelenségekre, beleértve a betegség okaira és keletkezésére vonatkozókat is, amelyekre a válasz egy részét megadván, másik részét későbbi századok kutatói adják meg. Talán merész, de nem alaptalan kijelentés: az európai „tudományos forradalom programját” már a görög felvilágosodás korának természet- és orvosbölcseleti kérdései határozták meg. Ezen az sem változtat, hogy a kísérletezés nemigen tartozott a hippokratészi medicina fegyvertárába.

A VI–V. századi hellén gondolkodás jellemzője a természettani ismeretekben is az a logikai szigor, mérték és rend iránti érzék, amely az európai kultúra sajátosságává vált. A kauzalitást kereső, összefüggéseket fűrkésző kérdések lényege a századok folyamán alig változott. Ez azt is jelenti, hogy a Hippokratészi Gyűjtemény jelentősége több mint orvostörténeti, illetve filológiai:

ez európai filozófia- és művelődéstörténet is. A tudományos empirizmusra felépített racionális gondolkodásmód hozza össze a medicina és logika közötti, ezentúl már nélkülözhetetlen, szoros kapcsolatot, amely az orvostanban is természettudományos világkép kialakításához vezethetett. Az értelem el nem hanyagolható megismerési tényező az érzéki lét világán belül. Ez a hippokratészi ismerettan lényege, amely végigvonul jóformán minden könyvön, csaknem függetlenül tartalmától és keletkezési idejétől. Sok hippokratészi írás állapít meg világos összefüggést a természet tényezői és a szervezet között. Ez az összefüggés azonban nem statikus, hanem különböző okoknál fogva különböző mértékben változó. A változások módosulásokat, különbözőségeket eredményeznek, amelyek az ember egészségét vagy betegségét alakítják. A görög felvilágosodás orvosa, ami ismereteinek alapforrásait illeti szenzualistának vallotta magát, a külvilág valóságát illetően pedig realistának. Világos tehát, hogy a diagnosztikában és bizonyos mértékig a prognosztikában tekintettel volt a beteg szubjektív állapotára. Gyógyító javaslatait, igen helyesen, mégsem csak erre alapozta. Terápiás tervét az objektív kép, a környezet és személyes készségének, tudásának és saját aktuális helyzetének megfelelően alakította.

Az orvos célja meghatározni a belső körülményeket, felhívni a figyelmet a külvilág és az ember között fennálló viszonyokra, vizsgálni a testi-lelki összefüggéseket, figyelmeztetni a bekövetkező és várható betegségekre, azok jeleire, tüneteik változásaira, a betegségek lefolyásának prognosztizálására. Mindez együttesen alapul szolgál a kezeléshez vagy a kezelés megtagadásához.

Teljes kép bontakozik ki a Gyűjtemény írásaiban az orvosról. Mint minden művészetet és mesterséget, az orvoslást is meg kell tanulni. E célból olyan tekintélyes mesterhez kell fordulni, aki a tudás birtokában van, ezt átadni képes és hajlandó. Mint ahogy mindenkinek joga volt szabadon gyógyítani, minden tapasztalt orvosnak jogában állott tanítani, megválasztva a maga tanulóját vagy tanulóit. Így jöttek létre azok a műhelyek, iskolák, amelyek közül a leghosszabb ideig tartó befolyást a tudományra a kórszi iskola gyakorolta.

Mindig problémát jelentett a jó orvosoknak tekintélyük megóvása. Mindenféle kontár, kuruzsló szédítette a szerencsétlen embereket, nemegyszer beteggé téve egészségest, csodás gyógyulást ígérve betegeknek, akárcsak ma. Nemritkán az orvosok saját soraiban is akadt fekete bárány, akik ellen azonban a zárt, családhoz hasonló „iskola” jelentős védelmet nyújtott. A valódi veszélyt a szabadon garázdálkodó kuruzsló jelentette. Többek között a 'Törvény' című irat szól róluk, míg 'Az orvosi szakmáról' írott könyv az orvos-beteg kapcsolat kívánatos belső és külső formáit, az orvos helyes magatartását taglalja. Erkölcsei magasság és jó megjelenés egyaránt nélkülözhetetlen, s mindez mindig a beteg javára, de nem függetlenül az orvos megélhetésétől és a jó hírnév megszerzésétől. E kor görög orvosa nem volt pap, nem akart csodát tenni. Mesterember volt, de művészi munkát végzett értelemmel, tudással, filozófiai ismeretekkel és rétori

felkészültséggel. Cselekedeteit meg kellett indokolnia, teóriáját meg kellett védenie egy olyan társadalomban, melynek polgárai vitára mindig, még betegen is készek voltak. A görög város orvosa mester volt, de intellektuel, egyben művész, aki elfogadtatta művészetét, vagy elvonulhatott, esetleg tovább vándorolhatott.

Megfigyelésből, tapasztalatból, bizonyos folyamatok ismeretéből, és mint láttuk, az összefüggések egy részének feltételezéséből állott össze az orvosi ismereteknek egy olyan tára, mely a hippokratészi írások összegyűjtött szövegeiből a Hippokratészi Gyűjteményben nemcsak megmaradt, de tartósan továbbgondolkodásra, vizsgálódásra késztetett, sőt késztet.

A legtöbb és legfontosabb írás Kr. e. 430–380 között keletkezett. Az orvosokra és az orvoslás alapjaira vonatkozó egyes szövegek később, talán a Kr.u. I–II. század elején kerültek a Gyűjteménybe, mint ahogy egyes, régebben keletkezett írásokban később interpolált részek olvashatók. Jóllehet a szöveggyűjtemény vitathatatlanul több szerző műve, az idők folyamán egyszerűen Hippokratész műveként tartották számon. Kósz szigetének orvosi iskolája e könyvek legnagyobb részének keletkezési helye. Ennek az sem mond ellent, hogy egyik-másik értekezés írásai nem egyeznek a kószai iskola tanaival. A kósziai „könyvtárába”, később pedig az Alexandriai Könyvtár gyűjteményébe felvettek több olyan írást is, mely a régebbi iskolákból való, elsősorban knidoszi, illetve Szicíliában működött orvosok műve. Egyetlen írásról sem állítható, hogy teljes bizonyossággal Hippokratész a szerzője. Valószínű azonban, hogy 'A prognózisok könyvé'-t, valamint az 'Epidémiák könyvé'-t (I–III.), továbbá a 'Csonttörésekről' és az 'Ízületekről' szóló műveket Hippokratész írta, mint ahogy az is bizonyos, hogy 'Az emberi természetről' szóló könyv szerzője Hippokratész veje és tanítványa, Polübiosz.

A Hippokratészi Gyűjtemény könyveiben nem található egységes rendszer. Ahogy a filozófusok minden dogmától és megszorítástól függetlenül, szabadon fejthették ki gondolataikat, főképpen egyéni gondolatokat, úgy az orvosok is egyéni megfigyeléseiket írták le, egyéni tapasztalataikról számoltak be, egyéni gondolatukat közölték. Egyetlen, ami a Hippokratészi Gyűjtemény minden művében közös, a ráció.

A legújabb irodalom szerint a Hippokratészi Gyűjtemény 52 írásból áll, mely 72 könyvben maradt fenn. Ión dialektusban íródott, noha Kósz szigetének orvosai dórik voltak, mint ahogy a Knidoszi-félszigeten élők is. Ennek egyszerű magyarázata az, hogy már a Gyűjtemény első értekezéseinek idején, mintegy száz esztendeje a ión volt a filozófia és természettudomány nyelve. Hogy nem egyetlen szerző műve, az nyilvánvaló a görög szöveg olvasásakor, mivel itt különböző, meg nem nevezett szerzők különféle stílusban írnak. A vélemények pedig nemritkán nemcsak hogy eltérnek, de gyakran az egyes szerzők másokkal, néha egymással is vitába szállnak. Az írások között számos, csak odavetett feljegyzést, más írásokhoz tartozó, más értekezésben felhasználandó jegyzetet találunk, befejezettnek tűnő értekezések mellett. Olyan nagyon elegáns

irodalmi mű, mint pl. 'A levegőről, a vizekről és a helyekről' című könyv, az 'Eskü', a 'Törvény' vagy 'A prognózisok könyve' kevés található. Már a hellenisztikus időből származnak – tehát maguknál az írásoknál későbbiek – a címek. A Gyűjtemény írásainak sorrendjét a véletlenek láncolata adta. A keletkezési időt illetően bizonyossággal állítható az újabb kutatások tükrében, hogy valamennyit az Alexandriai Könyvtár alapítása, tehát Kr. e. 300-at megelőző időben írták. Ugyanakkor azt is bizonyosra veszik, hogy maga a Corpus csak a könyvtár alapítása után állhatott össze, amikor minden írást megvásároltak, amelyek Hippokratész nevével összefüggtek.

Ami az orvostól megkövetelt erkölcsi magatartást illeti, ezt legteljesebben az Eskü foglalja össze. A szöveg vizsgálatából az derül ki, hogy az Eskü nem lehet teljes egészében hippokratészi írás. Egyes elemei a püthagorászi filozófiai iskolára utalnak. A terhesség-megszakítás és az öngyilkossághoz való segítségnyújtás tilalma pedig a korai kereszténység szellemiségét fejezi ki, hiszen az antik világban sem az egyik, sem a másik nem volt kárhozatos. Az Eskü lényege azonban minden kétséget kizáróan eredeti, és összhangban van a hippokratészi írások több más helyén megfogalmazott és kifejtett morális kategóriákkal, etikai normákkal. Az orvos-beteg viszonyra vonatkozó köteleességek és tilalmak 'Az orvosi szakmáról' írott értekezés 3. fejezetében csaknem olyan megfogalmazásban olvashatók, mint az Esküben.

A korai hellenisztikus időktől a XIX. század közepéig a szöveget mint a kósi Hippokratész szellemi hagyatékát tartották nyilván. Ethosza máig érvényes, nincs ok arra, hogy a mai kor orvosa is ne vallja lényegében magáénak. A magas etikai normák nem gátolták, nem gátolhatták az orvost abban, hogy a gyógyíthatatlan beteg kezelését megtagadja, amelyről számos hippokratészi írat szól, és amely tényhez hozzátartozik annak ismerete, hogy a betegek között a gyógyíthatatlanok aránya jóval magasabb volt, mint manapság. Ennek a magatartásnak alapvetően két oka van. A kor medicinája egyszerűen nem tette lehetővé bizonyos súlyos betegségben szenvedők eredménnyel járó kezelését. Ez esetben minden orvosi beavatkozás csak a fájdalmak fokozódását, a szenvedés elhúzódását jelentette. „Használni, de legalább nem ártani ...” – hirdeti a kor orvosa. A másik ok a korszak orvosának már említett jogos tekintélyföltéséből akadt. Helyzete jogilag bizonytalan, s a tekintély a betegekkel való eredményes foglalkozásnak is egyik feltétele volt. Valószínű, hogy keletkezése idején az Eskü egy szűk orvosi kör számára íródott. Csak a későbbi századokban terjedt el, feltehetően a korai kereszténység orvosai fogadták be, és így maradt meg századokon át. Az európai kultúra antik és keresztény hagyományokon nyugszik, a hippokratészi esküt mindkettő áthatja. Minden más antik, sőt középkori írásnál jobban befolyásolta az Eskü magát az orvosképet is. Generációkon keresztül az ebben foglalt elvek alapján nevelték az orvosjelöltet. 1962-ben világszerte kérdést intéztek az egyetemek orvosi fakultásaihoz, hogy milyen fogadalommal fejezik be tanulmányaikat a jelöltek, illetve kezdik meg

munkájukat a kezdő orvosok. Mint kiderült, a világ csaknem minden orvosi diplomáját egy olyan eskü vagy fogadalom letétele után adják át, amelynek alapja a hippokratészi eskü.

Az írásokban szereplő fogalmak, a gyűjtemény szóhasználata első pillantásra nem látszik mindig világosnak. Az összefüggő szöveg azonban teljesen érthető, ha ismerjük a kor felfogását és kifejezéseit. Némi magyarázat azonban már a késői antik irodalomban is szükséges volt. A szövegkiadásokat a kommentátorok írásai előzték meg, melyek mellett a szótárkészítés volt az az irodalmi tevékenység, melynek segítségével a Gyűjtemény szövegét jobban meg akarták érteni. A korai kommentátorok között a legjelentősebb Erotiános (Kr. u. I. század): 38 könyvet, illetve 29 címet sorol fel. Ez a Gyűjtemény töredékes. A számok később változnak. A Gyűjtemény könyveinek száma végső soron nem lényeges a korai időszakban. A Gyűjtemény ti. soha nem volt lezárt, befejezettnek tekintett mű, mint az egyiptomi hermetikus könyvek. A modern kiadások alapjául szolgáló szövegek a középkorból származnak, egyikük sem való a Kr. e. X. század előtti időkből. Nyomtatásban először Fabius Calvus (Róma, 1525) jelentette meg, mégpedig latin fordításban. Magát az eredeti szöveget először 1526-ban a tudós velencei humanista nyomdász, Aldus Manutius adta ki.

Cornarius orvosdoktor latin fordítása az ugyancsak humanista Frobenius bázeli nyomdájából került ki 1554-ben. A „modern” kiadások körét Kühn nyitja meg; ez görög–latin nyelven, három kötetben 1825–37 között jelent meg Lipcsében. Abban a tízkötetes görög–francia összkiadásban, melyet Emile Littré fordított és adott ki Párizsban 1839–1861 között, 58 mű van 73 könyvben. A Kühn-, majd a Littré-féle kiadásokat már számos eredeti, majd latin nyelvű, többnyire kommentált kiadás követte a XIX. század második felében és századunkban angol, német és olasz fordításban. Nem lehet a Hippokratészi Gyűjteményről szólni Galénosznak, a neves római orvos nevének említése nélkül. Gazdag szakirodalmi tevékenységének nem csekély része a hippokratészi könyvek kommentálása; 17 ilyen munkája maradt ránk. A sokat szidott és sokat dicsért galénizmus egyszersmind a hippokratizmust is magában foglalja.

A Gyűjteményre vonatkozó kutatás újult erővel folyik. Ezek eredményétől és az ezekben foglalt még sok nyitott kérdéstől függetlenül egy bizonyos: nem tévedhetünk abban, hogy Hippokratész neve mögött a görög felvilágosodás orvosának, a bölcselő és gyakorló orvosnak a típusa fedezhető fel.

Eddig csak töredékes fordításokhoz jutott a magyar olvasó, ez az első olyan válogatás, mely teljesebb képet ad a fentebb leírtakról, melyet Hippokratész a görög medicina, sőt a görög kultúra e korszaka iránt érdeklődő haszonnal és az újabb megismerés örömeivel forgathat. Ez a könyv betekintést nyújt a hippokratészi orvos gondolkodásába, életébe, gyakorlatába.

Nem véletlen, hogy a Hippokratészi Gyűjteményből éppen ezeket a könyveket válogatták. Ezek tükrözik leginkább a hippokratészi medicinát, ezek voltak a legismertebbek a sebészeti

műveken kívül az elmúlt évszázadokban, és ezek azok a művek, amelyekről úgy véljük, hogy a leginkább befolyásolták az egyetemes európai medicinát és ezen keresztül az európai kultúrát.

Galénosz írja: „Feltűnő, hogy minden orvos csodálja Hippokratészt, és mégsem olvassák, ha egyik-másik mégis így tesz, nem érti azt, amit olvas”.

Galénosz, Avicenna, Harvey, Morgagni
és az orvostudomány más nagyjainak könyvei

Hippokratész halála után mintegy 500 évvel tűnt fel az ókor legtermékenyebb orvosírója, az ugyancsak görögül író Galénosz. Legtöbbet olvasott és idézett művei az 'Ars medica' (Mikrotechné) és a 'De usu partium corporis humani' tizennégy évszázadon át voltak az orvosi tanulmányok forrásai. Utóbbi számos tévedése ellenére is igen figyelemre méltó anatómiai és élettani megfigyeléseket összefoglaló könyv. Összes műveinek első görög kiadása Velencében 1525-ben, az első latin fordítás még ezt megelőzően, 1490-ben jelent meg ugyancsak Velencében.

A kora középkor medicinájának legjellemzőbb reprezentánsai az arabok. Avicenna 'Kánon'-járól mondtotta a nagynevű belgyógyász, Sir William Osler: „...a legragyogóbb tankönyv, amit valaha írtak”.⁴ Tény, hogy az európai egyetemek orvosi oktatása az Kr. u. 1020 körül írt 'Canon medicinae' nélkül egészen a XVI. század végéig elképzelhetetlen.

Az első teljes arab kiadás nyomtatásban csak 1593-ban jelent meg Rómában, míg a latin fordítás megjelenésének éve 1473 (Mediolanum). Nagy elterjedését mutatja, hogy latin fordításban még 1500 előtt tizennégy, 1500 és 1608 között pedig tizenhárom kiadást ért meg, nem számítva az egyes részművek szintén nem kisse számú editióját.

Az arab orvosok sok klinikai ismerettel rendelkeztek, bonctani tudásuk azonban nem terjedt túl a galénoszi anatómián. E téren ugrásszerű fejlődést Andreas Vesalius 'De humani corporis fabrica...' című munkája jelentett (1543). A flamand művész, Jan Kalkar remek illusztrációival díszített könyv évszázados tévedéseket oszlatott el.

A következő alapvető orvosi mű már nem évszázadokig váratott magára. Egy század sem telt el, s William Harvey könyve – 'Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus' (Frankfurt, 1628) – lázba hozta az orvosi világot. E kiadásnak az egész világon mindössze 46 példánya ismeretes. A legújabb szövegkiadás L. Premudának köszönhető (Milano, 1957).

1761 Giovanni Battista Morgagni háromkötetes nagy munkájának, 'De sedibus et causis morborum per anatomen indagatis' megjelenési éve. 79 éves volt a szerző, amikor a kórbonctan fundamentumát jelentő könyvét befejezte. Anatómiai gondolkodást vitt a patológiába, s a szervlokalizáció bevezetésével közel hozta egymáshoz a betegség klinikai lefolyását és kórbonctani képét. Morgagni az anatómiai elváltozások részletes morfológiai leírása és analízise

mellett sem tévesztette soha szem elől a klinikai kép teljességét. Minden egyes esetben az anamnézis, részletes tünettann és a dekurzus előzi meg a kórbonctani leírást.

Morgagni könyvével egyidőben publikálta a fiatal bécsi orvos, Leopold Auenbrugger 'Inventum novum'-át, melyben a percussio, a kopogtatás metodikáját s diagnosztikus alkalmazását írja le. A vékony könyvecske nem sok visszhangra talált akkoriban. Négy évtizednek kellett elmúlnia, míg a kopogtatás diagnosztikus jelentőségét felismerték. Corvisart, Napóleon orvosa figyelt fel az Inventum novumra. Franciára fordította, s most már rövid idő alatt a medicina azóta is nélkülözhetetlen vizsgáló eljárása lett a könyvben leírt metodika.

A XVIII. század második felében még két olyan könyvvel találkozunk, melyeknek nagy hatása az orvostudomány fejlődésére vitathatatlan. Az egyik William Withering könyve – 'An Account of the Foxglove and Some of its Medical Uses' (Birmingham, 1785) –, mely a digitalis-kezelés ismertetésével új fejezetet nyitott a szívbetegek kezelésében. A könyv címlapján olvasható a Withering által választott, Horatiustól vett idézet „nonumque prematur in annum” (hagyd érni kilenc évig) sok modern mű mottójául szolgálhatna.

A századvég másik döntő jelentőségű könyve szintén angol nyelven íródott. Ez Edward Jenner műve a himlőoltásról: 'An Inquiry into the Causes and Effects of the Variolae Vaccinae' (London, 1789).

A XIX. század híres könyveinek sorát René Théophile Hyacinthe Laënnecnek a hallgatódzásról írott monográfiája nyitja meg – 'De l'auscultation médicale' (Párizs, 1819) –, az ebben közölt eljárást a legmodernebb technika sem szoríthatja ki az orvosi vizsgálmódszerek közül.

A nagy orvosi könyvek e kis áttekintését fejezzük be a múlt század közepével, amikor halhatatlan hazánkfia, Semmelweis Ignác akkor sokat vitatott, ma világszerte elismert munkáját 'Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxe des Kindbettfiebers' (Pest, Wien és Leipzig, 1861) kiadta.

¹ Vö. Xenophón: Memorabilia 1, IV., De factis et dictis Socratis, 2, 10.

² Vö. Galénosz 'De libris propriis liber' című művével, a Kühn-féle összkiadás (Lipscse, 1821–1833) 19. kötetével

³ A részleteket illetően utalunk H. Grapow alapvető munkájának második kötetére: Von den medizinischen Texten (Berlin, 1955). Kitűnő képet ad Rembert Watermann monográfiája: Bilder aus dem Lande des Plath und Imhotep (Köln, 1959).

⁴ The Evolution of Modern Medicine, 1922